

МОЩЕНСЬКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА І-ІІІ СТУПЕНЯ

ПОШУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА

*Історико-етнографічна експедиція учнівської молоді
„УКРАЇНА ВИШИВАНА”*

Видатний майстер української вишивки

Науковий керівник роботи:
вчителька Мощенської ЗОШ І-ІІІ ст.
Л.С. Козубцова

Мощенка – 2009

ЗМІСТ

Історія вишивки в Україні.....	3
Кольори і способи вишивання	4
Візерунки для вишивки хрестиком.....	6
Візерунки для вишивки гладдю	8
Чернігівський вишитий рушник	9
Майстрині вишивки.....	14

Історія вишивки в Україні

Вишивка в Україні — один з найбільш улюблених і поширених різновидів народної творчості. Інформацію про цю галузь рукоділля містять тут не лише тексти хронік (літописів), різного роду документи, у пізніші часи також оповіді мандрівників і праці перших народознавців; сліди застосування цієї техніки оздоблення тканини знайдені під час археологічних розкопок. У виробках українських вишивальниць нас захоплює піднесений світ краси і фантазії, поетичного осмислення життя, світ натхненних образів, коріння яких сягає міфології звичаїв і уявлень наших предків.

Перші згадки про вишивання зустрічаємо у стародавніх істориків, про нього свідчать і археологічні знахідки зі скіфських поховань. Свідченням високого рівня вишивального мистецтва може бути одяг сарматів. Особливо цікаві знахідки дає поховання кургану Сватова Лучка Луганської області, в якому знайдено рештки жіночого вбрання, пишно прикрашеного вишивкою бісером та дрібними намистинами. В одязі сарматів уже чітко простежується соціальне розшарування населення: одяг багатих жінок оздоблений золотим гаптуванням, а бідних — скромно прикрашений звичайними намистинами.

Сенсацією були розкопки Соколової могили в с. Ковалівка Миколаївської області. Це одне з небагатьох не пограбованих поховань знатної сарматки. Тут було знайдено рештки золотого шитва на шовковій тканині пурпурного кольору. Вишивка датується I ст. н.е. і є найдавнішою з усіх відомих нам. Реконструкція її композиції дає підставу твердити про наявність поряд з орнаментальними мотивами конкретних зображень. Це фрагменти капітелей, колон, лілій, гілочок оливи, горщиків з паростками та ін. Їх відзначає підкреслено графічний характер і високий рівень виконавської майстерності.

У часи Київської Русі (IX—XIII ст.), у зв'язку з запровадженням християнства як нової релігії, виникають нові форми в мистецтві. В цей період створюються неперевершені пам'ятки архітектури, монументального,

ювелірного мистецтва, а також художнього шитва. Літописи згадують твори вишивки у зв'язку з різними подіями. Зокрема, під 1147 роком вказується, що при розгромі Путивля були знищені речі, шиті золотом.

Отже, шитво в Київській Русі досягає високого художнього рівня і поширюється навіть за її межами. Археологічні знахідки України підтверджують, що вишивка була улюбленим і поширеним видом декоративного мистецтва як серед знатної верхівки, так і серед простого люду. Майстрині досконало володіли технікою золотої вишивки, широко виявляючи її декоративні можливості, створюючи багату і різноманітну фактуру узорів.

Кольори і способи вишивання

Вишивка, як і барвисте ткацтво, з давніх-давен була улюбленим засобом художнього оздоблення різноманітних форм українського побуту. Ще не так давно важко було знайти таке українське село, де б не було бодай кількох прославлених вишивальниць, де б вишивка не знаходила застосування в хатньому побуті – на одязі, скатертині, рушнику, простирадлі, на подушці, фіранках, тощо. І скрізь вона зберігає свої локальні особливості, як в характері орнаментальних мотивів, так і в техніці виконання.

Протягом століть використовувався яскраво виражений український національний стиль художньої вишивки. Створювалось багатство її мистецьких особливостей (улюблені кольори, техніка виконання, окремі орнаментальні елементи, малюнки й композиції) в різних областях і регіонах України.

Техніка “гладі”, “мережки”, “фальшивого вирізування”, “набірування”, “хрестиком”, властива для вишивок Чернігівської області. Для них характерні кольори: білий, білий з незначним вкрапленням червоного, чорного або чорно-червоного.

В основу філософської системи української вишивки покладена

трикратна життєдайна трійця знаків-символів: земля – вода – сонце, та плоди їх співіснування і взаємодоповнювання – дерева, квіти, зілля, птахи та зоряне небо. Символіка води, сонця, землі найчастіше виступає у вишивках буковинців, гуцулів, бойків, лемків, слобожан, волинян і подолян. Простота, а водночас і влучність створеної системи знаків – хрестиків, квадратиків розкриває ставлення українців до таких філософських категорій як всесвіт, життя на землі, народження, осмислення свого місця та покликання.

В філософській системі української вишивки дуже часто присутній візерунок червоної калини – дерева, що символізує живучість українського народу. Калина, яка має свою назву від давньої назви “сонце-коло”, пов’язувалася в дохристиянські часи з народженням всесвіту, вогненної трійці: сонця, місяця і зорі. Червоні, як кров, ягоди калини стали символом невмирущого народу і початку життєтворчого українського ланцюжка: “крапелька крові – жінка – народження – Україна відродження”. Не випадково тоді на весільних рушниках й сорочках молодої і молодого виступають часто соковиті грона калини:

У полі калина,
У полі червона,
Хорошенько цвіте.
Ой, роде наш красний,
Роде наш прекрасний,,
Не цураймося, признаваймося,
Бо багацько нас є.

Калина – дуб, як мотиви найбільш поширені на сорочках парубків, поєднують у собі символи невмирущої краси і незвичайної сили. Дуб, як уособлення Перуна, бога сонячної чоловічої енергії разом з деревом роду-каліною – запевнювали життєдайну силу свого роду. Натомість символ вишиваного винограду розкриває радість – красу створення сім’ї. Сад-виноград – це життєва нива, на якій чоловік є сіячем, а жінка вирощує і піклується деревом їхнього роду. Мотив винограду виступає найчастіше на

родинних рушниках Чернігівщини.

Рослинний орнамент чернігівських вишивок часто комбінується з геометричними фігурами, а геометричний komponується суцільними смугами, з окремих елементів, часто у вигляді ромбів. Типовим для чернігівської вишивки є “змережування”. Одним з найбільших осередків, який славиться вишивкою на Чернігівщині є Літки.

Візерунки для вишивки хрестиком

Розглянемо типові візерунки для вишивки хрестиком, що використовуються на Чернігівщині.

1. Схема вишивки хрестиком. Тваринний орнамент.

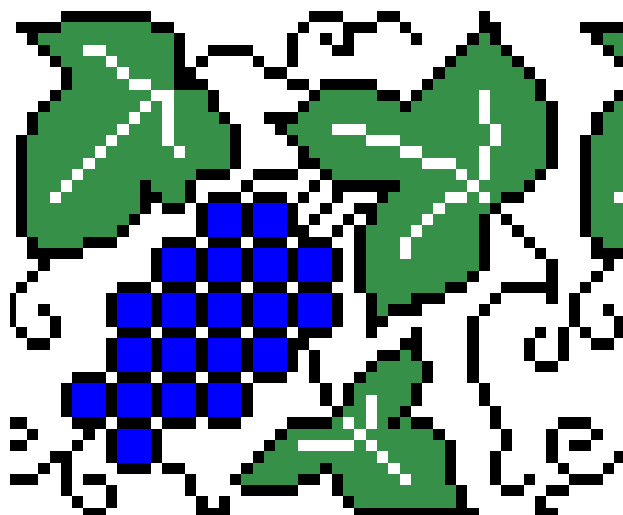
2. Схема вишивки хрестиком. Орнамент восьмикутна зірка

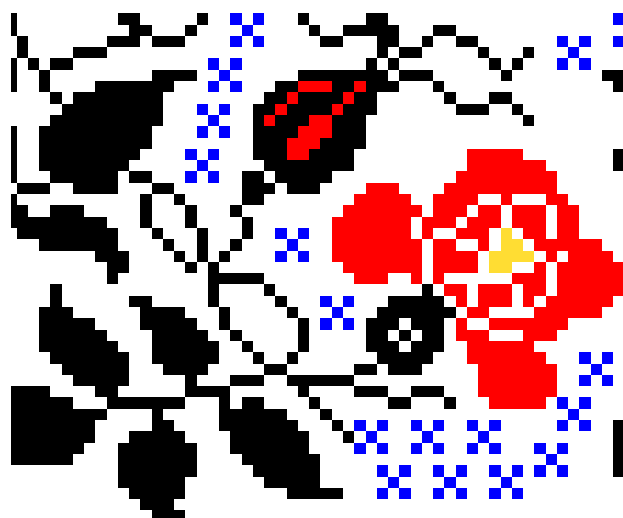
3. Схема вишивки хрестиком. Геометричний орнамент

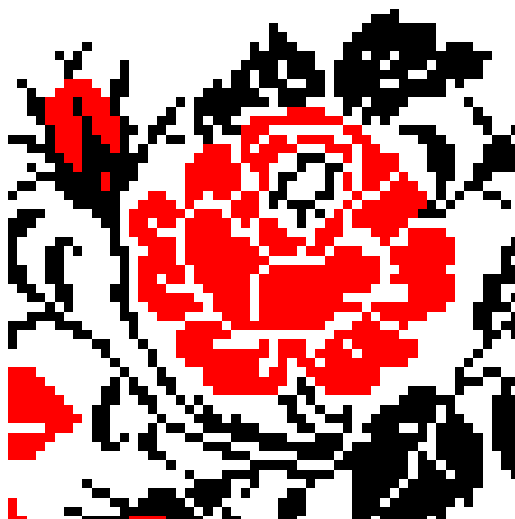
4. Схема вишивки хрестиком. Рослинний орнамент. Виноград

5. Схема вишивки хрестиком. Рослинний орнамент. Мак

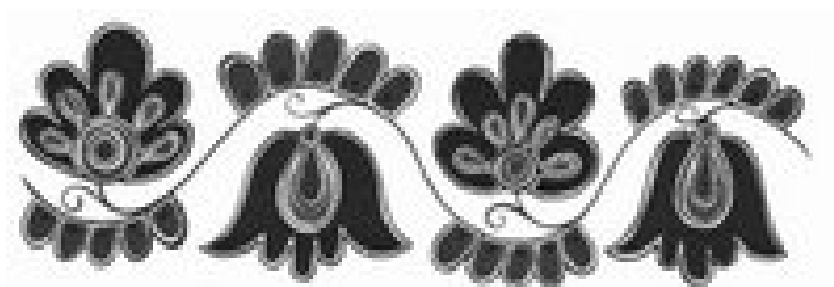
6. Схема вишивки хрестиком. Рослинний орнамент. Троянди

Візерунки для вишивки гладдю

Типовими візерунками для вишивки гладдю є:

1. Вишивка гладдю. Малюнок.

2. Вишивка гладдю.

3. Вишивка гладдю. Вишиті сорочки.

4. Вишивка гладдю. Вишивка золотими, срібними та кольоровими вовняними нитками.

Чернігівський вишитий рушник

Після одягу рушник є найдавнішим побутовим предметом у кожній хаті. Він відомий корінному населенню нашої країни ще з дохристиянських часів. Довгі полотнища тканини, оздоблені символічними знаками, наші пращури

вішали перед входом до житла, пізніше над вікнами, захищаючи себе від різних злих духів. Отже, перші рушники мали призначення культово-магічне, а не побутове, якого вони набули пізніше, отримавши і назву від слова «руки», які витирали ними. І це первісне значення рушника збереглося і понині.

Як культові предмети рушники є обов'язковими на весіллі (молоді стають на рушник під час вінчання, при реєстрації шлюбу в ЗАГСі; ікони беруть рушником, а не голими руками), ними перев'язують хрести під час похорону і на кладовищах; на рушниках опускають домовину в могилу. Існує багато інших ритуалів, де без рушника неможливо обійтися. Звичайно, ритуальні рушники мають свою специфіку як у оздобленні, так і в розмірах.

Друга група сучасних рушників є похідною, вона походить від першої, магічної, хоч уже сьогодні відіграє зовсім іншу роль – естетичну. Це декоративні рушники, якими прикрашають ікони, картини, портрети, дзеркала або й просто чіпляють над вікнами чи на спеціальних кілочках, вбитих у стіну. Ці рушники так і називають – кілкові, кілковики. І, нарешті, остання група – рушники побутові, якими користуємося у щоденному житті. Ними утираємося, а також не обходимося без них на кухні.

Виходячи з такого багатофункціонального їхнього призначення, не кажучи вже про способи оздоблення, з усіх рушників, відомих нам на Чернігівщині, можна виділити кілька типів.

За способом оздоблення вони розрізняються на художньо ткані, вишивані і мережані. Ткані рушники давніші, вишивані – явище пізніше.

Музей народної архітектури та побуту має фондову колекцію чернігівських рушників – понад 600 одиниць. Така кількість експонатів та їхнє наукове дослідження дають можливість робити узагальнення про їх типи і художні образи.

Найхарактернішими для Чернігівщини є так звані рушники «на смугах» – ткані. Смуги на них бувають червоно-білі, різної ширини, і по-різному скомбіновані в окремі групи, які ритмічно чергуються між собою. Ареал

їхнього поширення – переважно Центральна Чернігівщина та її південно-східні райони (Чернігівський, Куликівський, Борзнянський, Ніжинський, Носівський, Бобровицький, Козелецький, Остерський, Ічнянський).

Там само побутували рушники трохи іншої композиції, у яких не рівні смуги, а дещо складніші, вони доповнені пунктирними лініями у вигляді цеглинок чи різноманітних зубців. Це перебірне ткання відоме під назвою «на мороках».

Ткали в цій місцевості ще один різновид рушників у складно-орнаментальні смуги червоного та білого кольорів, що чергуються. Виразність орнаменту досягається не тільки складним відповідним переплетенням ниток, а й їхніми сіро-білими тонами. Усі ці рушники великі, довжиною від 3,5 до 5–6 м і шириною 45–55 см і більше.

У північних районах, починаючи з Менського, побутували також рушники значно менші, приблизно 30 см шириною і до 2 м завдовжки. В основі тканини геометричні орнаменти, схожі на скатертину. Кінці у таких рушниках оздоблені вишивкою або якимось іншим тканим орнаментом.

Найбільшого поширення ці рушники набули саме тут, на Чернігівщині, хоча в них була пишно вбрана вся Лівобережна Україна.

Найдавнішими зі складно-орнаментальних тканих рушників були рушники, що побутували в Городнянському районі. Вони відзначаються особливою своєрідністю, архаїкою, хоч на них присутня переважна більшість традиційних мотивів. Зі споду в городнянських рушниках видно кінці коротких ниток, які не є суцільними, а затикаються кожна окремо за ходом узору, як це робиться при вишиванні. Ці рушники середні за розміром, хоч основною їхньою ознакою є те, що вони були чисто льняними, білими і тонкими. Дуже гарною модифікацією тканих орнаментальних рушників є зірчасті, які поширені були на Чернігівщині. Це довгі пишні рушники з великою кількістю різноманітних зірчастих узорів. Шириною такі рушники були від 50 см до 65, а довжиною від 3 до 5, 5–6 м.

У другій половині XIX ст. поширився тип тканого рушника з рослинно-

геометричним орнаментом, закомпонованим широкими горизонтальними смугами. Такі смуги могли бути різними: ширшими і вузкими, обрамленими зовсім вузькими пасмужками або й без них. Ткалися рушники в червоно-чорних або в чисто червоних тонах, як і класична хрестикова техніка шиття.

В середини ХХ ст. ці рушники масово перетворюються на поліхромні, як і їхні вишивані «двійники». Такі рушники були теж переважно широкі й довгі – від 55 см до 65 см шириною і 3,5–6 м довжиною. Такі характерні рушники є в селах Новгород-Сіверського та Семенівського районів.

Дуже гарні рушники, виготовлені повністю прозорою технікою мережки. Вони були особливо поширені на колишніх полтавських землях. Це південно-східні райони нинішньої Чернігівської області (Прилуцький, Варвинський, Ічнянський, Срібнянський, Талалаївський, Бахмацький). Візуально легкі, прозорі, такі рушники виглядають по-панськи вишукано на митих дерев'яних стінах хат, типових для цих місцевостей.

Вирізняється за орнаментикою ще одна група рушників, вишитих хрестиковими стібками, часто так званим на Чернігівщині лозовим хрестом. Це чіткі геометризовані композиції переважно з фігурами птахів, тварин, людей з незначним доповненням рослинними мотивами. Вони виконуються в одному червоному кольорі, рідко коли додається чорний. Ширина полотна 45–50 см, а довжина 3–3,5 м.

Існує на Чернігівщині, ще одна група рушників. Це сюжетний рушник. На цих рушниках вишиті картинки із народного життя. В основному на тему кохання, розлуки і зустрічі, ревності і суперництва. Людські фігури зображені в українському народному вбранні на лоні гарної природи. Ці картинки часто супроводжував коментар – вишиті слова із якоїсь відомої народної пісні, наприклад:

Їхав козак за Дунай,
Сказав дівчині: «Прощай!».

Із декоративних вишитих рушників особливою красою вирізняються кілкові, багато вишиті спеціальними рушниковими узорами. Судячи по їхній

орнаментаті, стилю, вони з'явилися в епоху бароко, тобто у XVII – першій половині XIX ст. Шилися вони переважно рушниковим швом, так званою полтавською гладдю або тамбурним (ланцюговим) швом паперовою червоною заповочтю.

Після Другої світової війни масово з'явився в українських хатах коленкоровий рушник, вишитий зовсім бідненько – стебловим або ланцюговим стібком тільки по контуру мальованого рослинного узору. Таким чином, багаті і різноманітні чернігівські рушники наприкінці 50–60-х років пішли в небуття.

Звичай прикрашати хату рушниками в Україні не перевівся. На Чернігівщині він розвивається і сьогодні. Поряд з материнськими, а то й бабківськими рушниками можна зустріти роботу цілком сучасного із давніми і знайомими в цих краях орнаментами або окремими мотивами. Існує і спілка народних майстрів, де працює чимало вишивальниць. Цікаво, що вишивальне мистецтво захоплює не тільки жінок, а й чоловіків. Серед них – відомий дослідникам і вишивальницям майстер народної творчості з м. Ніжина М.М. Свирид.

Майстрині вишивки

Ще не так давно важко було знайти таке українське село, де б не було бодай кількох прославлених вишивальниць, де б вишивка не знаходила застосування в хатньому побуті – на одязі, скатертині, рушнику, простирадлі, на подушці, фіранках, тощо. На Чернігівщині майже в кожному селі є багато майстринь, які вишивають дуже гарні рушники, скатертини, картини, тощо.

Так у селі Мощенка є така майстриня Людмила Козубцова. Її бабуся і прабабуся вишивали простині, рушники, сорочки (як чоловічі так і жіночі). Вишити речі і досі зберігаються у неї вдома. Вишивка – як хрестиком, так і художньою гладдю. Рушники оздоблювали круживами, мережками, занизуванням. Її мати Марія Олексіївна Немилостива – працювала 43 роки вчителем російської мови та літератури в Мощенській середній школі городянського району. Свою майстерність вишивки вона змогла передати своїм дітям. Вечорами вони вишивали, займалися музикою, малювали. Не дивлячись на те, що робота в школі вимагала дуже багато часу, вона все-таки знаходила час сісти зі своїми дочками і зайнятися вишивкою.

Вишивали сорочки чоловічі, блузи, речі домашнього вжитку, наволочки, рушники, завіски у куток, картини. Вишивка – хрестиком і гладь лічильна. Речі обов'язково оздоблювали мережкою.

Український рушник вишивали різнокольоровими нитками. Скатертини вишивали теж як художньою гладдю, так і хрестиком: узори підбирали різні – орнаменти. Вишивали хрестиком подушечки, картини.

Зараз у будинку Немилостивих висять на покуті вишивана занавіска, на дверях вишивані порт'єри, на ліжках – вишивані простині та наволочки. На покуті висять вишивані ікони, а на них рушники. Стіл, на якому готувалися до уроків, теж засланий вишиваною скатертиною. Вона оздоблена художньою гладдю та мережкою.

Людмила Степанівна, працюючи в школі, теж знаходить вільну хвилину увечері зайнятися улюбленою справою – вишивкою, в'язанням та музикою.

Кілька років підряд Людмила Степанівна приймала участь у виставці своїх робіт як у рідному селі Мощенка так і в м. Городня.

Нижче наведено фотозображення деяких її вишивок.

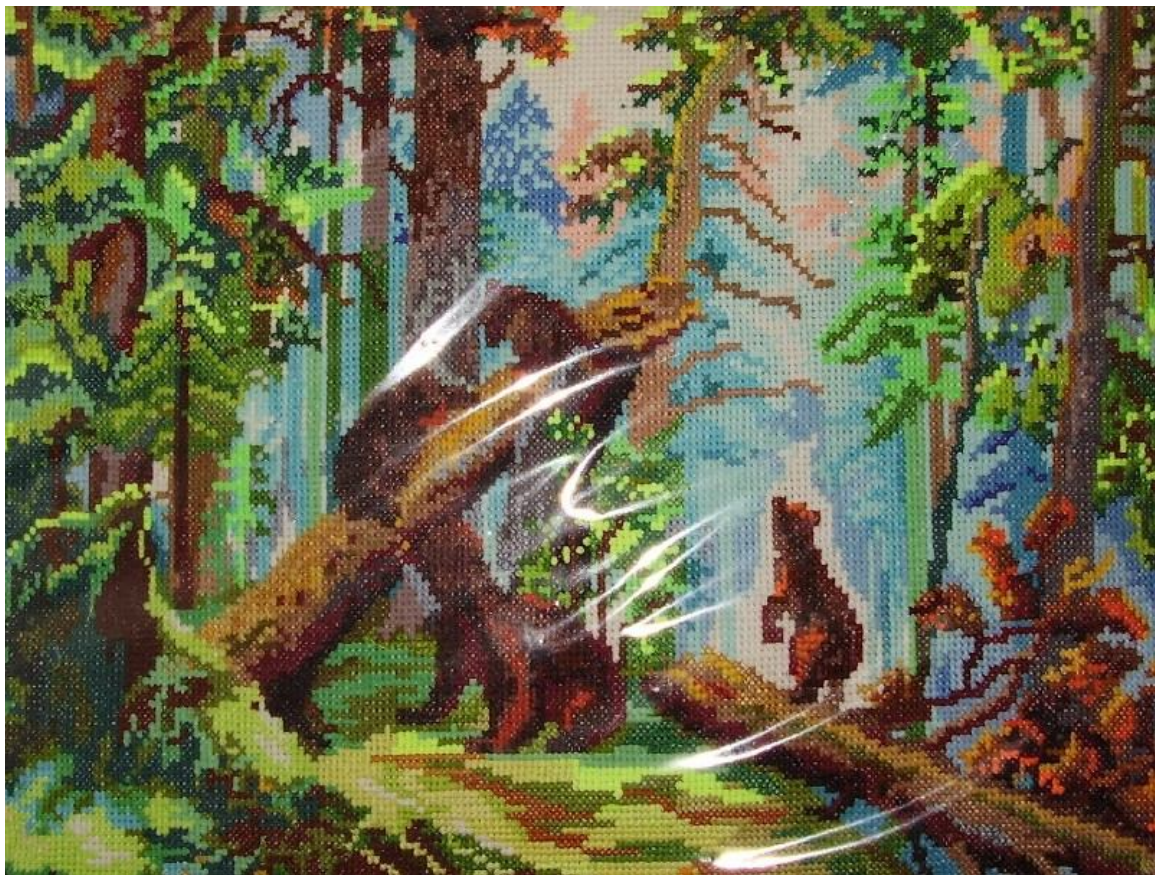
Орнамент. Подушечка.

Наволочка.

Картина. На полюванні.

Картина. Ранок у сосновому лісі.

Картина. Білі лебеді.

Картина. Білі лебеді.

Панно.

Вишивана Ікона.

Картина. Ворона і лисиця.

Подушечка. Лисичка та зайчик.

НЕСЕ ГАЙДЯ ВОДУ
КОРОМИСЛО ГНЕТЬСЯ
А ЗА НЕЮ ІВАНКО
ЯК БАРВІНОК В'ЄТЬСЯ

Панно.

Улюблена поетеса Л. Українка.